

Augusztinovics Mária és a 20. századi magyar közgazdaságtan

Augusztinovics Máriának, a 20. századi magyar közgazdaság-tudomány egyik kiemelkedő személyiségének halála rádöbbsenheti a következő generáció tagjait, hogy hozzá kell látni a számvetéshez, és meg kell próbálni őszintén mérleget készíteni. Számmomra a 20. század, annak ellenére, hogy egy igen véres, eseményekben és tragédiákban meglehetősen bővelkedő, baljóslatú periódusa az emberi történelemnek, igen rövid évszázad. Nagyjából-egészéből három nagy háborút ölel fel: az első világháborúval indul, és a hidegháború végével fejeződik be. Az első világháború előtti szakasz inkább a 19. századhoz tartozik, ami pedig a hidegháború vége után történt, az meg már az ismeretlen jövő, a 21. század kezdete. Vagyis egy újabb kor, és nem a régi folytatása új eszközökkel. Legalábbis reméljük, hogy így lesz.

A hazai közgazdász körökben immáron évtizedek óta késhegyig menő vita folyik arról, hogy miként kell a közgazdaságtant definiálni, az mennyire tekinthető objektív tudománynak, mi az absztrakció, azon belül a modellek és a matematika szerepe a közgazdaságtanban. Van-e objektív közgazdaságtan, amelynek szabályai a természet-tudomány módszereivel feltárhatók, és nemzetközileg jegyzett folyóiratokban dokumentált módon publikálhatók? Vagy a közgazdaságtan menthetetlenül provinciális és végső soron mindig egy adott közösség térben és időben lokalizált, konkrét társadalmi (és így csak részben gazdasági) problémákhoz kötött, meglehetősen zavaros, politikával jócskán átitatott, igen pragmatikus eszmerendszer. Röviden a kérdés: a közgazdaságtan tudomány vagy az aktuálpolitika egy tértől és időtől függő alfejezete, a hatalmi harc ideológiai tükré?

A 20. századi magyar közgazdász-társadalom munkásságát nem lehet a történelmi háttér nélkül érdemben megérteni és megítélni. Az én generációm alapélménye a technikai fejlődés, a lassú nyugatosodás és a legvidámabb barakk nyújtotta korlátozott szabadság. Az engem követő generáció alapélménye pedig a szabadság. Síelés az Alpokban, tengeri nyaralás és vita arról, hogy melyik egyetem doktori címe az értékesebb, illetve a *Journal of XYZ*-ben levő hivatkozás többet ér-e, mint a *Review of ABC*-ben levő hivatkozás. Augusztinovics Mária generációjának alapélménye a nyomor, a kiszolgáltatottság, a történelmi mértékű hazugság és álnokság és végül persze szintén a legvidámabb barakk lassú erodálása, amit „cserearányromlásnak” szokás becézni.

A modern közgazdaságtan mintegy axiómaként tekinti a szabadságot, a hatékonyságot, a lehetőségeket. Képviselői számára a fő kérdés, hogy miként lehet a

rendelkezésre álló erőforrásokat optimálisan elosztani. A tudomány főszereplője az önrdeket követő szabad ember. Ugyanakkor egy kevésbé szerencsés generáció számára ez a luxus nem adatott meg. Az ő problémájuk az volt, hogy miként lehet az ostobaságot túlélni, miként lehet a szerencsétlen, kivérzett és lassan egyre süllyedő országot megtartani és élhetővé tenni. Ma gyakran hallható, hogy a közgazdász kifejezés a magyar nyelvben nem szerencsés, mert szerepel benne a közösségre utaló *köz* szó. Ugyanakkor a 20. századi politikai intrikákat és leszámolásokat megélt közgazdászok ezen semmi kivetnivalót nem találtak. Mindig is így gondolták: munkájuk célja a közjó (valójában sokszor a közrossz) szolgálata. Az erőforrásokkal való gazdálkodás? Ugyan már, erőforrás korlátlanul van! A szibériai tundráról annyi olaj és gáz meg vasérc jön, amennyi csak kell. Korlátozott piac, kereslethiány? Ugyan kérem, csak győzzük a vagonba rakni az árut! Nem ez a gond – pénzügyi, likviditási problémák! Ott az azonnali inkasszó! A gond az, hogy miként lehet a szovjet elvtársakat meggyőzni arról, hogy ne zárják el a gázcsapot, fű alatt beszerezni szovjet helyett a nyugati technikát, de azért használni a szovjet nyersanyagot, ma úgy mondanánk, a két rendszer között arbitrálni, és menteni a menthetőt. Ehhez nem matematikai képletek kellettek, hanem ügyes kettős beszéd.

A hetvenes években tiszta tudományos fronton a legfontosabb esemény a számítástechnika megjelenése volt. Jobb lenne azt mondani, a kőkori számítástechnika megjelenése. Drága és primitív nagy gépek. Hatalmas eredmény volt, hogy sikerült egy méregdrága nyugati gépet beszerezni. Mindenki büszkén emlegette, hogy a gép valójában tiltólistán van, de azért használatát tervezési célra kivételezett jóindulattal mégis megengedték a nyugatiak. Ha meleg volt a nyár, leálltak a számítógépek. Emlékszem, az 1970-es évek közepén szinte fellázadtak a felhasználók, amikor kiderült, hogy kártyák helyett mágnesszalagra lesznek az adatok rögzítve. „Mágnesszalagra? Azt nem fogjuk tudni olvasni! Mi lesz akkor velünk?”

A számítógépek természetesen újradefiniáltak mindent. A gépekkel új eszközök, gondolatok, lehetőségek és reménységek érkeztek. Talán a számítógépek segítenek megérteni az emberi társadalom működését. Talán kiderül, hogy a Terv mégis hatékonyabb, mint a Piac. A lineáris programozás, az ágazati kapcsolatok mérlegei, a mátrix invertálása és azok közgazdasági értelme egy új közgazdasági, társadalomirányítási forradalom kibontakozását ígérték, de csak ígérték...

Hamar kiderült, hogy a probléma sokkal nagyobb, mint elsőre gondolták. Matematikai fronton olyan kérdések kerültek elő, amelyek miatt a teljes lineáris algebrát újra kellett gondolni. Tanulságos összevetni például a korábbi és a jelenkori tankönyveket. Az algebrából kiszorultak a determinánsok, megjelentek az absztrakt terek, bázisok, dualitás, konvex analízis stb. Ugyanakkor kiderült például, hogy numerikus oldalról a degeneráció nem elhanyagolható probléma, egy mátrix invertálása több annál, mint hogy leírjuk a papírra a -1 felső indexet. Korábban a matematikai kutatások nagyrészt a természettudományok igényei alapján folytak. A számítástechnika mint a jövő nagy ígérete lehetővé tette a gazdasági problémák számszerűsítését. A felmerülő problémák számos matematikusnak adtak évekre munkát. Egy új közösség és egy új tudomány született: a matematikai közgazdaságtan. Az új közösség tagjai valószínűleg öszintén hittek abban, hogy meg fogják érteni, és főleg meg fogják változtatni a világot.

Nagy volt a lelkesedés, és nyilván a kudarcok miatt nem volt kicsi a csalódás sem. A tudományos kutatás célja és értelme nem mindig az új lehetőségek feltárása. A tudomány nem töretlenül előrehaladó folyamat, amely végén ott az Igazság. Nagyon sokszor a kutatás célja az új technológia tesztelése és a hibás utak lezárása. A legfőbb eredmény a csalódás. Nem, erre nincs út, bármennyire is szeretnénk. Nyilván ezek az erőfeszítések nem kerülnek be az évkönyvek ragyogó oldalaira. Jó esetben lábjegyzetek lesznek, de inkább még azok sem. A tornyosuló problémák közül a technikai jellegűek előbb-utóbb legyűrhetőek voltak, de a tényleges cél, a társadalmi folyamatok tudományos, egzakt megértése nem vált valóra.

A számítógépek adatokkal dolgoznak, ezért a döntéseket az adatokra, nem pedig a vágyakra vagy az elvárásokra kell alapozni. Kiderült azonban, hogy a tervhivatalban rendelkezésre álló adatok nem fedik le a társadalom működésének modellezéséhez szükséges információkat. Hiszen ott az oktatás, a gyermeknevelés, a házimunka és minden más, ami az emberi élet részét alkotja. A tervhivatal által megfigyelhető és befolyásolható szegmense a társadalomnak csak egy kis szelete az újratermelési ciklusnak. Az újratermelési ciklusok nemcsak a tőkére, hanem az emberre, sőt elsősorban az emberre vonatkoznak. A társadalom tudatos énje, amit a tervezők látnak, és amit a statisztikai adatokon alapuló egyenletekkel leírnak, a mélyben örvénylő láthatatlan erőkre épülnek. Az egész rendszer túl bonyolult, és a teljes életciklus modellezése egy naiv álom.

Nem tudom, hogy Augusztinovics Máriának az életpályamodellektől írt, sokat idézett, nagy hatású akadémiai doktori dolgozatával mi volt a célja: a tervezés metodológiájának bújtatott kritikája, vagy egy naiv kísérlet a továbblépésre, vagy esetleg mind a kettő.

A rendszerváltást követően Augusztinovics Mária vezető szerepet játszott a nyugdíjkeresztal vitáiban. Bárki mondhatja, hogy – szemben a nagydoktorival – ez már a rendszerváltás utáni időszakát fémjelzi, így nem része az általam a cikk elején leszűkített 20. századi magyar közgazdasági gondolkodásmódnak.

Szerencsém volt több vitán hallani érvelését, több előadásán részt venni. Mondanivalója tulajdonképpen triviálisan egyszerű volt, számomra érthetetlen, hogy sokan nem tudták vagy akarták megérteni. A jelenlegi nyugdíjrendszer – akárcsak az életpálya-modellezés – számos okból a társadalmi tevékenység egy jelentős részét figyelmen kívül hagyja. Ezek a tevékenységek egyszerűen nem látszanak az adatokban. Az a munkás, aki ezért vagy azért feketén dolgozik, és nem fizet nyugdíjjárulékot, része a társadalomnak, ott értéket termel, de munkájáért nyugdíjat nem fog kapni. A nyugdíj nélkül maradt emberek tömege nagy valószínűséggel nyomorogni fog, és a nyomor társadalmi feszültségekhez fog vezetni. A társadalmi feszültségek feloldása azonban mindig vérrel és további nyomorúsággal történik. A fiatalabb, képzett közgazdászok részéről a vitákon többször elhangzott az ösztönzés, a választás, a hatékonyság, fenntarthatóság és egyéb 21. századi közgazdaságtani varázsszó. Természetesen többen hivatkoztak a modern közgazdasági gondolkodás fénylő csillagára: nincsen ingyen ebéd. Guszti csak állt az emelvényen, és szinte áttetsző tekintettel tulajdonképpen megdöbbenve mondogatta: nem értitek, mit mondok? Nyugdíj nélkül maradnak, nyomorogni fognak!

A 20. század nem a magyar társadalom fénykora. Vereségek, megaláztatás, főleg és elsősorban a lecsúszás évszázada volt. Ebben a korban nagyon nehéz volt bármit tenni. Túl nagy erők működtek, és dobálták az egyéneket és a társadalom egészét. Ebben a zavaros viharban Guszti tulajdonképpen egyetlen dolgot tanult és próbált a következő generációnak átadni: Bármilyen módon beszélünk is a közgazdaságtanról, legyen az beburkolva a sztochasztikus analízis matematikai elméletébe, a lineáris programozás mátrixaiba vagy a hegeli dialektika filozófiai szómágiájába, a közgazdaságtan legfőbb problémája a nyomor, az elesettség. A közgazdaságtan célja nem az erőforrások hatékony elosztása, hanem a küzdelem a nyomor ellen!

Medvegyev Péter

Medvegyev Péter, Budapesti Corvinus Egyetem Matematika Tanszék.